

برشی کوتاه از تجربه تقریبی امام موسی صدر

مجتبی احمدی

مقدمه:

مسئله روش و الگوی تقریب مذاهب اسلامی و ادیان توحیدی یکی از چالش‌های کنونی تقریب‌گرایان به حساب می‌آید. لبنان با تنوع بالای ادیان و مذاهب به مثابه جهانی کوچک شده، در یک کشور است و یکی از کشورهای مستعد تقریب یا تکفیر به حساب می‌آید و طبیعی است که تحقق یک الگوی تقریبی در این کشور می‌تواند تأثیراتی، خارج از مرزهای این کشور و در سطح بین‌المللی داشته باشد. در این میان تلاش‌های امام موسی صدر به عنوان یک روحانی مجتهد شیعه، جهت تقریب مذاهب و ادیان توحیدی لبنان یکی از نمونه‌های برجسته تقریب‌گرایی در جهان است و ضروری است که تجربه تقریبی ایشان مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد. معبودهای دیگر غیر خدا را برگزیدیم در بررسی تجربه تقریبی امام موسی صدر باید ابتدا گفتمان تقریبی ایشان را مورد تحلیل و بررسی قرار دهیم.

امام موسی صدر با نگاهی آسیب‌شناسانه و تاریخی بر این باور بود که ادیان و مذاهب توحیدی به عنوان پیام‌هایی جهان‌شمول با فاصله گرفتن از اهداف و فلسفه وجودی خود به نظام‌هایی طایفه‌ای تبدیل شده‌اند. به جای آنکه مأموریت و دغدغه خود را در خدمت به نوع انسان و تلاش برای رهایی و هدایت نوع بشر قرار دهند بر اساس الگوهای رفتاری نظام‌های قبیله مأموریت خود را تأمین منافع پیروان و افراد طایفه خود به حساب می‌آورند. امام موسی در این باره چنین می‌گوید: «ادیان یکی بوده‌اند، زیرا در خدمت هدفی واحد بوده و برای دعوت به سوی خدا و خدمت به انسان‌ها هستند. و این دو از نمودهای حقیقتی یگانه‌اند. آنگاه که ادیان در پی خدمت به خویشان برآمدند میان‌شان اختلاف بروز کرد و توجه هر دینی به خود آن‌قدر زیاد شد که تقریباً به فراموشی هدف اصلی انجامید. اختلافات شدت گرفت و رنجهای انسان فزونی یافت... و چون هدف را فراموش کردیم و از خدمت انسان دور شدیم، خدا هم ما را به حال خود گذاشت و از ما دور شد، ما به راه‌های گوناگون رفتیم و به پاره‌های مختلف بدل گشتیم و در پی خدمت به منافع خاص خود برآمدیم و معبودهای دیگری غیر خدا، را برگزیدیم و انسان را به نابودی کشانیدیم». (صدر، 1384: 15)

محبت خدا با دوست نداشتن انسان جمع نمی‌شود!

امام موسی صدر بر اساس این آسیب‌شناسی، فاصله گرفتن ادیان از هدف خدمت به انسان‌ها و دلسوزی برای هدایت آن‌ها را عامل توجه ادیان به خود دانسته و این درونگرایی ادیان را عامل تضاد و تخاصم بین الادیان می‌داند. از این رو ایشان تلاش داشت پیروان ادیان را یکبار دیگر متوجه اهداف تشریع ادیان نماید و تلاش داشت که نشان دهد همه انبیاء در یک جبهه و برای هدفی واحد تلاش کرده و اخلاق ایشان اخلاقی مبتنی بر دلسوزی برای هدایت نوع بشر بوده است. حضرت موسی «ع»، حضرت مسیح «ع» و حضرت رسول «ص» را هم نوا در خدمت به انسان دانسته و چنین می‌گوید: «این حضرت مسیح است که فریاد مدّ‌نزد: «هرگز! هرگز محبت خدا با دوست نداشتن انسان جمع نمی‌شود!» و صدای او در جان‌ها می‌پیچد و ندایی دیگر از پیامبر رحمت اوج می‌گیرد که: «هرگز به خدا و روز واپسین ایمان نیاورده است کسی که سیر به بستر خواب رود اما همسایه‌اش گرسنه باشد». (همان : 16) امام موسی حکمت شریعت‌های مختلف را در پیشی گرفتن بر خیرات و نه در خود حق‌پنداری ادیان دانسته و به این آیه استناد می‌دهد: «لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَمَةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ» (48 : 5) (برای هر گروهی از شما شریعت و روشی نهادیم. و اگر خدا می‌خواست همه شما را یک امت می‌ساخت؛ ولی خواست در آنچه به شما ارزانی داشته است بیازمایدتان. پس در خیرات بر یکدیگر پیشی گیرید. همگی بازگشتان به خداست).

سیره مبتنی بر خدمت و هدایت نوع انسان

سیره عملی تقریبی امام موسی صدر در لبنان مبتنی بر همین گفتمان خدمت و هدایت نوع انسان و ترویج فرهنگ پیشی گرفتن در خیرات تا تکفیر یکدیگر بنا شد. ایشان در مدت حضور خود در لبنان، تلاش داشت این رویه را به رویه غالب تبدیل کند و از تخاصم و تضاد طایفه‌ای ادیان بکاهد. در این مسیر اقدام به احیا و توسعه جمعیت خیریه «بر و احسان» کرد که وظیفه داشت به اوضاع نامساعد فقرا بدون توجه به دین و مذهب‌شان رسیدگی کند. امام موسی در مورد مؤثر بودن این روش می‌گوید: «جمعیت به فقرانی که آن‌ها را از عائله جمعیت می‌داند، بدون توجه به مذهب و صرفاً نظر از آن که شیعه یا سنی یا مسیحی باشند، کمک می‌کند. این روش، آن قدر جلب اعتماد کرده است که همه مردم، از هر فرقه و دسته، به آن کمک می‌کنند. مثلاً در روزهای آخر اقامت من، یک نفر از شخصیت‌های مسیحی به نام [رفله منسه] نزد من آمد و دو ششم از کارخانه یخ‌سازی خود را وقف جمعیت کرد. دو نفر طبیب مسیحی مجاناً مریض‌های جمعیت را معالجه می‌کنند». (صدر 1383: 41)

دغدغه و عشق خدمت به انسان در امام موسی صدر به جایی رسید که ایشان در بدترین شرایط نیز خود را مکلف به خدمت می دانست به طوری که در ماجرای زیر آوار ماندن 12 نفر از روستا نشینان مسیحی در سخت ترین شرایط خود را برای نجات آن ها به روستا رساند. خانم هیام عطوی شرح این ماجرا را چنین بیان می کند: «... به یاد دارم که در یکی از روستاهای مسیحی نشین اطراف شهر بعلمک لبنان، 12 نفر از روستا نشینان بر اثر بارش شدید برف، زیر آوار سقف خانه خود مدفون شده بودند. امام به محض اطلاع از حادثه به آن جا شتافت و برای رسیدن به روستا، سه کیلومتر در برف پیاده روی کرد. وقتی امام به روستا رسید، محاسن ایشان به شکل قندیل در آمده و عبایشان یخ زده بود. چشمان مردم روستا که به امام می افتاد، بی اختیار فریاد می کشیدند که این خود حضرت مسیح است که برای نجات ما به این جا آمده است...». (عطوی به نقل از کمالیان و رنجبر، ج2، 1388 : 514)

وحدت بین ادیان یک هدف نه یک تاکتیک

امام موسی صدر به وحدت بین ادیان به مثابه یک امر تاکتیکی و مصلحتی نمی نگریست؛ بلکه ایشان عمیقاً به وحدت مبتنی بر اهداف دین اعتقاد داشت. یکی از زیباترین خاطرات امام موسی صدر در این مورد، داستان بستنی فروش مسیحی شهر صور بود که به دلیل تبلیغات بستنی فروش شیعه مبنی بر نجس بودن بستنی های وی امرار معاشش دچار مشکل شده بود. حجت الاسلام ادیب حیدر این خاطره را چنین نقل می کند: «در شهر شیعه نشین صور یک بستنی فروش مسیحی زندگی می کرد که به سختی زندگی خود و خانواده اش را می گذراند؛ برای اینکه مشتری مسلمان نداشت و عملاً تحریم شده بود. وضع به جایی رسید که امرار معاش و ادامه زندگی برای این بستنی فروش مسیحی غیر ممکن شد و به همین جهت نزد امام صدر رفت. مدتی گریست و مشکل خود را مطرح نمود. تصور می کنید که عکس العمل امام صدر چگونه بود؟ این بزرگوار در محل این بستنی فروش حاضر شد، در جلوی مغازه نشست و به همراه دوستان خود از بستنی او تناول نمود. از آن روز به بعد وضع آن بستنی فروش سکه شد». (ادیب حیدر به نقل از کمالیان و رنجبر، ج1، 1388 : 196-197)

حضور در محافل دینی سایر ادیان و مذاهب

امام موسی صدر همچنین تلاش داشت با حضور در محافل سایر ادیان و مذاهب فاصله های بین ادیان را کنار بزند و زمینه ای برای اصلاح تصویر ذهنی ادیان و مذاهب از یکدیگر بوجود آورد. اصلاح تصویر ذهنی ای که می توانست پیش داوری ها و تصورات قالبی را از بین برده و تقریب بین الازدهانی ایجاد کند. استاد شرف الدین ابن دغدغه امام موسی را چنین توصیف می کند: «ایشان می خواست همه جا را تحت تأثیر قرار

دهد و به همه جا وارد شود. روش ایشان این گونه بود، حتی به دیرها و کلیساها وارد می شد؛ در زیر صلیب حضرت مسیح به سخنرانی می پرداخت و همه را تحت تأثیر قرار می داد. تنها چیزی که برای ایشان اهمیت داشت، آن بود که تصویر حقیقی دین و کلمه الهی را، آن گونه که شیعه می فهمد، به مردم ارائه کند؛ به گونه ای که دیگران نیز بتوانند با واقعیت شیعه آشنا شوند». (شرف الدین به نقل از کمالیان و رنجبر، ج 2، 1388 : 193)

به دنبال شیعه کردن سایر مذاهب و ادیان نبود!

نکته دیگری که باید در تجربه تقریبی امام موسی صدر بدان توجه داشت، چگونگی جمع بین مسئله معرفی و تبلیغ مذهب شیعه و تقریب مذاهب در یک جامعه چند مذهبی بود. امام موسی صدر علی رغم آنکه به دنبال شیعه کردن پیروان سایر مذاهب نبود؛ اما بر اساس اصل خدمت به انسان و معیار قرار دادن عمل خیر در سنجش دینداری، تصویری از مذهب شیعه ارائه داد که از جذابیت بالایی نزد پیروان سایر ادیان برخوردار شد. آقای حجازی این خصیصه امام موسی را چنین شرح می دهد: «مردم روستاهای جنوب هرگاه آقا را می دیدند، با دنیایی از احساس و هیجان خود را به ایشان می رساندند؛ چه مسلمان و چه مسیحی. با شور خاصی بر عبای آقا دست می کشیدند تا به اصطلاح خود، متبرک شوند. مسیحیان همواره می گفتند: «این آقا، سید موسی نیست و او خود حضرت مسیح است». کار به جایی رسیده بود که بر شیعه بودن ما رشک می بردند. مرتب می گفتند: «شما مسلمان ها لیاقت داشتن رهبری مثل امام صدر را ندارید». (حجازی به نقل از کمالیان و رنجبر، ج 1، 1388 : 259)

حجت الاسلام اباذری در تأیید تأثیرگذاری این رویکرد امام موسی صدر چنین می گوید: «بارها نویسندگان معروف و شخصیت های بارز مسیحی مثل جرج جرداق و شکراله حداد به وی گفته بودند که فرهنگ شیعه ای را که شما مطرح می کنید؛ اگر همه مثل شما آن را ارائه می دادند، الآن دیگر اثری از مذهب تسنن و دین مسیحیت در این کشور باقی نمی ماند این فرهنگ با این ویژگی ها قابل پذیرش برای همه مردم است». (اباذری، 1381 : 96)

منابع:

اباذری، عبدالرحیم؛ امام صدر امید محرومان؛ تهران: جوانه رشد، 1381.

صدر، سید موسی؛ ادیان در خدمت انسان؛ گروه مترجمان، تهران: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر،

کمالیان ، محسن؛ رنجبر کرمانی، علی اکبر؛ عزت شیعه؛ جلد اول؛ تهران: ناشر مولف، 1388.

کمالیان، محسن؛ رنجبر کرمانی، علی اکبر؛ عزت شیعه؛ جلد دوم؛ تهران: صحیفه خرد، 1386.

برگرفته از مجله الکترونیکی اخوت

